

1.01
Prejeto 8. 1. 2010

UDK 329.273(436-89)"1914/1918"

Ivan Vogrič*

Župančičeva Kovaška in gibanje preporodovcev

IZVLEČEK

Avtor izpostavlja vpliv, ki ga je imel Oton Župančič na preporodovce, narodnoradikalno skupino, dejavno tik pred prvo svetovno vojno predvsem med dijaško in študentsko populacijo. Pri tem se osredotoča predvsem na Kovaško, prvič objavljeno pred 100 leti, in nato izbrano kot motto omenjene skupine v istoimenskem glasilu. Kot zanimivost navaja, da je bil vpliv te pesmi čutiti tudi v simboliki, povezani s tem gibanjem, in poimenovanju ključnih akterjev znotraj njega ("kovačev" in "kladivarjev"). Avtor ugotavlja tudi, da je Kovaška primer družbeno-angažirane književnosti, podobno kot nekatere druge Župančičeve pesmi iz tistega obdobja.

Ključne besede: Oton Župančič, Kovaška, preporodovci, družbeno-angažirana književnost

ABSTRACT

ŽUPANČIČ'S POEM "KOVAŠKA" AND THE PREPORODOVCI MOVEMENT

The author emphasises the influence that Oton Župančič had on the members of the Preporodovci movement, a national radical group named after the newspaper called Preporod (Renaissance). This movement was active before World War I, especially among pupils and students. The author especially focuses on the poem Kovaška (The Blacksmiths' Song), published for the first time 100 years ago and chosen as a motto of the aforementioned group in the Preporod newspaper. It is interesting that the influence of this poem can also be felt in the symbolism connected to this movement and in the names for its key members ("kovači" and "kladivarji"). The author also establishes that the Kovaška poem is an example of socially conscious literature, similarly as certain other Župančič's poems from that period.

Key words: Oton Župančič, Kovaška, the Preporodovci movement, socially conscious literature

* Mag., Vrhovci, Cesta VIII/5b. SI-1000 Ljubljana; e-naslov: ivanvogric@hotmail.com

Pred stoletjem, leta 1910, je Oton Župančič objavil v publikaciji Prvi majnik eno od svojih najbolj značilnih pesmi s socialno vsebino - Kovaško.¹ Pesem odlično portretira slovenske ljudi "v delovni halji" ("*črnici rudarji iz Idrije, iz Trbovelj, iz plavžev gorenjskih ... od Nabrežine beli kamenarji, devinski opaljeni ribarji ...*"), pri čemer rahlo niza tudi značajske poteze nekaterih prebivalcev ("*Vipavec brbljavi, zamišljeni briški kolon ...*"). Kovaška spada v podobno kategorijo kot nekatere druge Župančičeve pesmi s socialno noto iz tistega časa, začeniši z Žebljarsko, Dumo itd. Motiv, ki ga je uporabil (kovači), je prav isto leto uporabil tudi Ivan Cankar v drami Hlapci (kovač Kalander). Delo je izdal založnik Schwentner januarja 1910, res pa je, da je bilo uprizorjeno šele po avtorjevi smrti, l. 1919 v Trstu.

Pomen Kovaške sega dlje od golega opisa takratnega slovenskega proletariata. Prvi in zadnji del te pesmi je bil namreč objavljen kot moto v prvi številki "pokrajinskega glasila jugoslovanske napredne mladine na Slovenskem" - Preporoda. Ta je izšla 1. novembra 1912, pri čemer so njegovi uredniki izpustili srednji del pesmi.² Geslo, objavljeno v Preporodu, je sprejel tudi šibeniški tednik Naprednjak,³ ki je zagovarjal podobna stališča kot ljubljanski Preporod.

Časopis Preporod zavzema v slovenskem periodičnem tisku tedanje dobe prepoznavno mesto, podobno kot pristaši istoimenskega gibanja (preporodovci). Prispadniki tega gibanja so dobili ime kar po časopisu, sestavljali pa so ga člani narodnoradikalnih mladinskih skupin, ki so se v času neposredno pred prvo svetovno vojno zavzele za politično zedinjenje južnih slovanskih narodov v samostojno državno tvorbo. Za tiste čase je bila to precej drzna zahteva, saj je velika večina prebivalstva in inteligence izražala lojalnost do monarhije. Obstoje habsburške monarhije je namreč imela za nekaj povsem samoumevnega. Preporodovci so bili edina skupina, ki si je izrecno prizadevala za državo južnih Slovanov zunaj Avstro-Orgske; protiavstrijska stališča so sicer zagovarjali še nekateri posamezniki, npr. Ivan Cankar (ki pa je bil daleč od prosrbstva), dnevnik Dan itd., vendar je tudi v tem primeru šlo za osamljena prizadevanja brez izrazitega zaledja.

Preporodovci so se v glavnem zbirali v dveh organizacijah: Organizaciji jugoslovanskih srednješolcev, ustanovljeni januarja 1912 in delujoči v dijaških središčih po Sloveniji, in Jugoslovanskem klubu slovenskih akademikov, ustanovljenem ok-

¹ Pesnik je vključil pesem tudi v zbirko V zarje vidove iz leta 1920.

² Besedilo, objavljeno v Preporodu se glasi:
*"Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali,
 kovali svoja srca, kovali svoj značaj,
 kako zvené nam duše, bomo poslušali -
 zakaj?
 Mordã pa pod kladivi se nam oglási kedaj
 srcé, ki v njem bo pravi bron,
 da pelo bo, vabilo kot zvon,
 da bomo krog njega se zbrali..."*

*Zato bomo mi kovači kovali,
 trdó kovali, tenkó poslušali,
 da ne bo med nami nespoznan,
 ko pride čas,
 ko sine dan,
 da vstane, plane kládivar, kládivar silni iz nas..."*

³ Ivan Janez Kolar: Preporodovci 1912-1914. Kamnik 1930 (dalje Kolar, Preporodovci 1912-1914), str. 64.

tobra 1913 na Dunaju in navzočim med študentsko populacijo na Dunaju.⁴ Glasilo Preporod je izhajalo do konca junija 1913, torej še pred formalno ustanovitvijo dunajske skupine; vendar je treba dodati, da so bili prav slovenski študenti na Dunaju tisti, ki so od 3. številke naprej vodili glasilo. Deloma tudi zato, ker so v prestolnico prišli študirat preporodovci, ki so se pred tem kalili v srednješolskih središčih. Prav ti so stopili na čelo študentske organizacije, ki se je prepoznavala v preporodovskem gibanju. Potrebno je namreč vedeti, da se je preporodovska ideja iz Ljubljane razširila v druge srednješolske centre na Slovenskem in končno pljusnila tudi v univerzitetna središča.

Sredi leta 1913 so oblasti list zaplenile in ustavile njegovo izhajanje, saj so presodile, da je zagovarjal preveč skrajna stališča. Pozneje, ob izbruhu svetovne vojne, so se lotile gibanja z represivnimi metodami (aretacijami in obsodbami).

Ker so bili preporodovci v času delovanja pod budnim očesom organov pregona, so uporabljali konspirativne metode. Ključno vlogo pri tem so imele tajne skupine "kovačev" oz. "kladivarji", tj. profili, ki se pojavljajo v Župančičevi Kovaški.

O nalogah "kovačev" in "kladivarjev" govori Ivan Kolar, svojčas tudi sam preporodovec:

*"Za smotrnejše in idejno vodstvo se je organiziral tajni krožek petorice, imenovan kladivarji. Ti so organizirali zaupnike, ki so imeli nalogo organizirati 'kovače', ti pa nabirati trojke in četvorke novih članov; te krožke trojk so imenovali 'kladiva', člane pa 'žebliji' ..."*⁵ Vsako kladivo je delovalo samostojno, pri čemer žebliji niso smeli vedeti za obstoj kakega drugega takega krožka, o kladivarjih pa celo nič.

To, da je takratna dijaška generacija izbrala prav pesem Otona Župančiča, ni bilo naključno. Belokranjski pesnik je bil namreč že takrat osrednja pesniška osebnost na Slovenskem. Poleg tega ga najdemo celo na seznamih članov gibanja. Kar tudi ni naključje, saj je bil sorodnik Evgena Lovšina iz Vinice, enega od soustanoviteljev dijaške preporodovske organizacije. Na pesnika so vplivale tudi protinemške demonstracije v Ljubljani septembra 1908, med katerimi je bil ranjen njegov bratranec. *"Prav dobro se spomnim, s kakšnimi izrazi in s kolikšnim ogorčenjem je pesnik obsojal divjanje avstrijske soldateske,"* je pozneje v spominih zapisal Lovšin.⁶

Oton Župančič je bil med drugim v stiku z enim od prej navedene tajne petorice - Josipom Bercetom (1883-1914), profesorjem za romanske jezike na ljubljanskem dekliškem liceju in sodelavcem literarnih in drugih revij.⁷ Po njegovi smrti (umrl je za posledicami ran, ki jih je dobil v Galiciji kot avstrijski vojak) je

⁴ Prav tam, str. 9, 26 in 100. Obema skupinama se je pozneje pridružila še Jugoslavija, ki so jo tvorili slovenski študenti v Pragi, pozabiti pa ne gre na podobno skupino v Gradcu.

⁵ Ivan Kolar: Slovenska akademska mladina v dobi avstroogrške oblasti. V: Preporodovci proti Avstriji. Ljubljana 1970 (dalje Preporodovci proti Avstriji), str. 116. Gre za temeljno delo, ki obravnava preporodovsko gibanje, pri čemer se naslanja tudi na že navedeno knjigo Ivana Janeza Kolarja Preporodovci 1912-1914.

⁶ Evgen Lovšin: Spomini na preporodovska leta. V: Preporodovci proti Avstriji, str. 118-120.

⁷ Preostali člani so bili France Fabjančič (1891-1915), njegov brat Vladislav (1894-1950), Avgust Jenko (1894-1914) in Lovro Klemenčič (1891-1928). Kasneje se je operativnemu vodstvu pridružil na Dunaju še Juš Kozak (1892-1964). Z izjemo Berceta so torej vsi pripadali študirajoči mladini.

leta 1917 v Ljubljanskem zvonu objavil pesem Joži Bercetu v spomin.⁸ Berceta navaja tudi Ivan Cankar v črtici To so pa rože!, objavljeni v delu Podobe iz sanj, prav tako leta 1917.

Kovaško lahko torej štejejo za primer družbeno-angažirane književnosti. Poleg prej navedenih spadajo v ta okvir tudi nekatere druge Župančičeve pesmi, kot npr. Naj bo! (v povezavi z dogodki v Ljubljani septembra 1908 je v njej govor o ranah, kroglah in bajonetih) in bolj znani Zemljevid, napisan prav tako leta 1908.⁹ V njem je avtor med drugim izostril vprašanje prepletanja interesov na Balkanu in drugih žariščih po svetu.

Sicer pa Kovaška ni bila edina Župančičeva pesem, ki so jo separatistični prepородovci takrat izbrali kot vodilni motiv oz. celo kot "geslo svojemu programu".¹⁰ V brošuri Klic od Gospe svete - izšla je marca 1914 ob 500. obletnici zadnjega ustoličenja koroških vojvod - je njen avtor, prav tako prepородovec, Adolf Ponikvar, na koncu objavil zadnjo kitico Župančičeve Pesmi mladine, napisane ob stoti obletnici Prešernovega rojstva. Brošura je izšla v posebno razgretim času, saj so se ljubljanski srednješolci - zaradi dejstva, da oblasti niso dovolile praznovanja koroške petstoletnice - takrat izpeljali odmevno stavko, v kateri so poleg prepородovcev sodelovali tudi katoliški in drugi dijaki. Le nekaj dni prej pa so potekale v univerzitetnih središčih (Dunaju, Gradcu in Brnu) protestne akcije slovenskih študentov zaradi dogodkov na tržaški trgovski šoli Revoltella, kjer je prišlo do sporov med italijanskimi dijaki na eni strani in slovenskimi ter hrvaškimi na drugi.¹¹

V istem času, marca 1914, je začel izhajati v Ljubljani naslednik Preporoda - Glas juga.¹² Njegov izid je na stolpcih literarne revije Slovan pozdravil tudi Župančič, ki je pri tem zapisal: "*Južnoslovanski problem, pa naj bo še tako kočljiv, zahteva - prav zato! - vestnega tehtanja, skrbnega čiščenja in odkrite, svobodne diskusije najširši javnosti pred očmi, zakaj naš je, tega si dandanes ne sme nihče več prikrivati. Prava slovenska misel more dihati samo še v ozračju južnoslovanske misli, kdor filozofira drugače, ne prisluškuje v bodočnost t...*"¹³

Poraja se vprašanje, zakaj so prepородovci za vodilo izbrali prav Župančičevo Kovaško. Odgovor gre verjetno iskati v socialni vsebini omenjene pesmi. Dobršen del vodstva gibanja je bil namreč tenkočuten tudi za socialna vprašanja. Značilen je primer Franceta Fabjančiča, ki je po prihodu na Dunaj najprej vstopil v socialistično dijaško združenje, v katerem je bil kratek čas celo zastopnik za južne Slovane. Vendar se je kasneje razšel s socialno demokracijo tudi zato, ker je menil, "da se mora najprej rešiti nacionalni problem, potem pa je mogoča uspešna rešitev so-

⁸ Oton Župančič: Zbrano delo, 3. zvezek. Ljubljana 1979 (dalje Župančič, Zbrano delo, 3), str. 62 in 368.

⁹ Pesem se začneja s: "*Čigava Indija? Komu Bagdad? Kdo strelja naj, obeša v Teherani? Kdo nadzoruje moritve po Balkani?*" Župančič, Zbrano delo, 3, str. 37 in 349-351.

¹⁰ Ernest Turk: Kratka oznaka gospodarskih, družbenih, političnih in kulturnih razmer pri Slovencih od začetka našega stoletja do prve svetovne vojne. V: Prepородovci proti Avstriji, str. 70.

¹¹ Prepородovci 1912-1914, str. 117-126.

¹² Pravzaprav sta bila naslednika Preporoda dva: poleg bolj znanega Glasa juga je to bila tudi Jugoslavija, glasilo istoimenskega kluba v Pragi. Eno ključnih vlog pri obeh glasilih je imel študent Avgust Jenko.

¹³ Glas juga. V: Slovan, 12, 1914, str. 125. Prispevek o izidu Glasa juga sicer ni podpisan, vendar poznavalci pesnikovega opusa pripisujejo avtorstvo prav Župančiču, ki je takrat urejal to revijo. Gl. Prepородovci 1912-1914, str. 111.

cialnega vprašanja".¹⁴ Kmalu zatem se je predal organiziranju preporodovskega gibanja, k čemur so pripomogle tudi prijateljske vezi z nekaterimi študenti južnih slovanskih narodov, vključno s člani Mlade Bosne.

Izbira starejšega od bratov Fabjančič je bila seveda v kontekstu tistega časa. Jugoslovansko vprašanje je bilo namreč že dlje časa v ospredju. Pojavilo se je še posebej ob aneksiji Bosne in Hercegovine, ki jo je Avstrija izvedla leta 1908. Že takrat, kot je v spominih dejal prvak SLS Ivan Šušteršič, sta "*stali ob Drini nasproti mobilizirani armadi in se je vsak dan bilo bati krvavega spopada*".¹⁵ Isto leto so potekale v Ljubljani odmevne protinemške demonstracije. Vprašanje se je zelo zaostri ob balkanskih vojnah v letih 1912/1913, se pravi v času nastanka in vzpona preporodovskega gibanja.¹⁶ To je bil tudi čas znamenitega Cankarjevega predavanja Slovenci in Jugoslovani (imel ga je 12. aprila 1913 v Ljubljani), ki je imelo močan političen naboj.

Preporodovsko gibanje ni bilo socialistično, vendar je bilo čutiti vpliv nekaterih socialističnih idej, čeprav neposredno ne marksizma, še manj pa avstromarksizma. Prav v tej točki so se namreč med preporodovci in slovensko socialdemokracijo lomila kopja. Medtem ko se je slednja ogrevala za združitev južnih Slovanov pod avstrijskim žezlom (o čemer priča sprejetje t. i. tivolske resolucije l. 1909), so preporodovci dobesedno prelamljali povezavo z Avstrijo. Literarni zgodovinar Lino Legiša je celo ugotovil sorodstvo med preporodovci in futurističnim gibanjem; za obe gibanji naj bi bil značilen ideal očiščevalnega boja, v katerem se potrjujejo moške kreposti oz. ideal boja za svobodo, ki je brez krvi ne dosežeš.¹⁷

Da pa je bil vsaj del vodstva kljub vsemu še vedno pozoren na socialna vprašanja, nam priča dejstvo, da so se trije preživeli člani prej navedene šesterice voditeljev (ostali trije so padli med prvo svetovno vojno) po vojni pridružili komunistom. Klemenčič je bil nekaj časa celo pokrajinski sekretar KPJ, Vladislav Fabjančič pa član pokrajinskega vodstva. Vendar sta bila oba sredi leta 1923 zaradi hudih notranjih sporov izključena iz partije.¹⁸ V nemilost je prišel kasneje tudi Juš Kozak. Ta se je leta 1940 postavil na stran Miroslava Krleže, ki je leto prej objavil spis *Dialektični antibarbarus*, v katerem je zagovarjal umetniško svobodo in neodvisnost umetnosti od vseh oblik oblasti. Ker je partija ta spis ocenila zelo negativno (v okviru t. i. spora na levici), se je nato spravila tudi na levičarsko usmerjenega Kozaka, ki je bil takrat urednik Ljubljanskega zvona. Ta resda ni bil član KPJ, vendar je vseeno čutil posledice spora z njo, saj je partija članstvu svetovala, naj se ne naroča na omenjeno literarno revijo.¹⁹

¹⁴ France Filipič: Prispevki k osvetlitvi političnega delovanja Lovra Klemenčiča. V: Zbornik Občine Grosuplje, 14. zvezek, Grosuplje 1986, str. 28.

¹⁵ Ivan Šušteršič: Moj odgovor. Ljubljana 1922, str. 100.

¹⁶ Ideja o samostojni politični skupnosti južnih Slovanov se je sicer pojavila že prej, v 60. in 70. letih 19. stoletja. Takrat se je namreč razširila ideja panslavizma kot naziranja, da bo Slované osvobodila Rusija. V slovenski kulturi je pustil pečat predvsem v opusu Simona Jenka, še zlasti v njegovih pesmih *Naprej*, *Dan slovanski*, *Na zbiranje* in *Slovenska zgodovina*.

¹⁷ Lino Legiša: V ekspresionizmu in novi realizem. V: Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1969, str. 14 in 15.

¹⁸ Filipič, n. d., str. 55.

¹⁹ Marko Jenšterle: Pirjevčeve predvojne polemike in publicistika. V: Nova revija, 1987, št. 58-60, str. 394-411.

Vpliv Župančičeve Kovaške na preporodovsko gibanje je ne nazadnje čutiti tudi v simboliki, povezani s tem gibanjem. V prvi vrsti je to kladivo v roki, ki se pojavlja na nekaterih obeležjih, povezanih s preporodovci; na primer na spominski plošči na rojstni hiši "kladivarja" Avgusta Jenka,²⁰ na plošči na stavbi na Krekovem trgu v Ljubljani, v kateri so se ljubljanski dijaki in študenti zbirali v letih 1912-1914, in na nagrobniku Lovra Klemenčiča na ljubljanskih Žalah. Gre za neme priče gibanja, ki so ga predvsem v stari Jugoslaviji kovali v sedma nebesa²¹ in ki je nato šlo postopno v pozabo, delno zaradi časovne odmaknjenosti, še bolj pa zaradi dogodkov, ki so prekrili sporočilo tega gibanja.

Ivan Vogrič

ŽUPANČIČ'S POEM "KOVAŠKA" AND THE PREPORODOVCI MOVEMENT

S u m m a r y

Župančič's poem Kovaška (The Blacksmiths' Song), first published in 1910, became famous for its artistic value as well as for the fact that the separatist and national radical movement called Preporodovci (active especially among pupils and students before World War I) chose it as its leading motto. Namely, a shortened version of it was published in the first issue of Preporod, the newspaper the movement was named after. The poem was an example of socially conscious poetry, which was not unlike Oton Župančič at that time - in his works he also focused on several other topical issues.

Kovaška has social implications, which obviously came to the attention of the leading Preporodovci movement members: they did not focus only on the position of Slovenians in the Austro-Hungarian Monarchy, but also outlined a programme that at least partly involved other fields. Župančič, who was at that time already the leading Slovenian poet, identified with this programme himself. Furthermore, he was a member of this group and had connections at the very top of the Preporod movement.

Kovaška was not the only poem that the national radical youth "adopted" from Župančič. The Pesem mladine (Youth Song) poem was selected by the secondary school pupils for the 500th anniversary of the last coronation of Carinthian Dukes in March 1914. That coincided with a resounding strike at the secondary schools in Ljubljana, in which the Preporodovci movement played a visible role. The outbreak of World War I a few months later paralysed the movement. Namely, the authorities adopted classic methods of repression against it, in fact pushing it to the very brink of society.

²⁰ Ploščo so odkrili avgusta 1934, ob 20-letnici smrti omenjenega preporodovskega voditelja, na Gosposvetski cesti v Ljubljani. Gl. Rajko Paulin: Jenko Avgust - Kladivar besede in dejanja. V: Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije, Ljubljana 1936, str. 131 in 137.

²¹ Značilna je retorika, ki jo je uredniški odbor že navedenega zbornika Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije uporabil v uvodu te obsežne publikacije: "...Združeni bratje smo bili močni, ko smo kot uporni in srditi kovači kovali meč, ki je s silnim zamahom odprl vrata, da nam je zažarela Jugoslavija v soncu svobode. Tedaj slovenski Kladivarji nismo bili med zadnjimi..."